

UDK 331.311"329.7"-047.44(497.5)

Primljeno: 17. 1. 2020.

Prihvaćeno: 10. 12. 2020.

Izvorni znanstveni rad

O RADU NEDJELJOM IZ PERSPEKTIVE STUDENATA U HRVATSKOJ

Ivana BRSTILO LOVRIĆ

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242, 10 000 Zagreb

ivana.brstilo@unicath.hr

Matea ŠKOMRLJ

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242, 10 000 Zagreb

mskomrlj@unicath.hr

Sažetak

Baveći se temom rada nedjeljom trgovina u Hrvatskoj, ovaj rad donosi originalne empirijske podatke prikupljene metodom ankete u 2016. godini. S obzirom na deficit istraživanja o radu nedjeljom iz perspektive mladih kao nositelja društvenih trendova, predmet analize je njihova specifična grupacija, odnosno, studenti u Hrvatskoj (N=1094). Na osnovu četiriju koncipiranih modela postavljene hipoteze uglavnom su potvrđene. Tako se unutar socioobrazovnog modela pokazalo da su ispitanici s višim prihodima i obrazovanijim roditeljima skloniji podržavanju rada nedjeljom od ispitanika u kategoriji nižih prihoda i slabijeg obrazovanja roditelja. Potvrđene su tri od četiriju hipoteza kod modela potrošnje prema kojem hedonistički potrošači više podržavaju rad nedjeljom od onih koji ne prate trendove u potrošnji, ne opuštaju se u kupovini i ne odlaze u kupovinu kada imaju loš dan. Ujedno su potvrđene sve hipoteze unutar modela religioznosti, što znači da su ispitanici koji se identificiraju religioznima i koji redovito pohađaju vjerske obrede skloniji protivljenju radu nedjeljom od ateista i ispitanika koji ne pohađaju vjerske obrede. Uz iznimku interneta, kod modela povjerenja utvrdilo se da ispitanici s većim institucionalnim povjerenjem daju veću podršku neradnoj nedjelji, i to u slučaju Sabora, policije, sindikata i Crkve. Usprkos ograničenjima realiziranoga neprobabilističkog uzorka, temeljni nalaz ovog rada je da većina ispitanih studenata podržava slobodnu nedjelju, što korespondira s tendencijama opće populacije. S obzirom na to da se to pitanje nastojalo zakonski regulirati u više ciklusa, inicijativa slobodne nedjelje naznačuje možebitni vrijednosni konsenzus u hrvatskom društvu.

Ključne riječi: rad nedjeljom, inicijativa slobodne nedjelje, trgovine, mladi i studenti, hrvatsko društvo.

Uvod

Početak 2019. godine svijet je obišla vijest da je Marie Jean Pierre, dugogodišnja zaposlenica jednog hotela u Miamiju, sudskom odlukom dobila višemilijunsku odštetu nakon što joj je poslodavac uručio otkaz jer je odbijala raditi nedjeljom zbog vjerskih uvjerenja.¹ U Hrvatskoj je krajem iste godine objavljeno da je jedan domaći trgovački lanac s preko tisuću zaposlenika samoinicijativno ukinuo rad nedjeljom u svim svojim podružnicama,² što je već neko vrijeme praksa u pojedinim hrvatskim općinama.³

Iako ti primjeri afirmiraju ideju, možebitno i kulturu slobodne nedjelje, riječ je o iznimkama s obzirom na to da je u Hrvatskoj legitiman nedjeljni rad trgovačkog sektora. Dok u praksi manje kvartovske trgovine nedjeljom rade skraćeno, trgovački lanci i centri najčešće su otvoreni do 21 sat što se pak u slučaju ugostiteljskih i zabavnih objekata u trgovačkim centrima dodatno produžuje, a u nekim kockarnicama radi se od 0 do 24.⁴

Slojevitost hrvatskog slučaja prokazuje niz tematskih istraživanja o kojima će biti riječi u narednom poglavlju ovog rada, a prema kojima većina građana podržava model slobodne nedjelje u trgovačkom sektoru, iako različite udruge poslodavaca i trgovaca inauguriraju drukčije aspiracije. Sama kronologija (ne)radne nedjelje u Hrvatskoj utoliko prokazuje suprotstavljanje podu-

¹ Iako se u medijima navodi iznos od 21 milijun dolara odštete, s obzirom na ograničenja saveznog suda kod kaznenih nagrada za štetu, Pierre ne može primiti čitavi iznos, ali se očekuje od 300.000 do 500.000 dolara. Opširnije u mrežnim prilogima: NBC News Youtube kanal. Miami Hotel Dishwasher Forced to Work Sundays Awarded \$21M (16. I. 2019.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=ZuyzFXEJpYs> (7. I. 2020.); Miami Hotel Dishwasher Forced to Work Sundays Awarded \$21 Million by Jury (16. I. 2019.), u: <https://www.nbcmiami.com/news/local/miami-hotel-dishwasher-forced-to-work-sundays-awarded-21-million-by-jury/3417/> (7. I. 2020.).

² Opširnije u mrežnomu prilogu: Hrvatski trgovački lanac ukida rad nedjeljom, 1400 radnika prezadovoljno odlukom (7. XI. 2019.), u: <http://www.poslovni.hr/domace-kompanije/hrvatski-trgovacki-lanac-ukida-rad-nedjeljom-359343> (7. I. 2020.).

³ Neki od njih su Općina Martijanec, opširnije u mrežnomu prilogu: Postigli dogovor sa svima: Još jedna općina ukida rad nedjeljom, evo kako trgovci planiraju pokriti gubitak (14. XII. 2018.), u: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/opcina-martijanec-od-nove-godine-ukida-rad-nedjeljom-za-trgovine---542249.html> (7. I. 2020.). Rad nedjeljom dokinut je i u Općini Ivankovo, opširnije u mrežnomu prilogu: Oni su ukinuli rad nedjeljom: »Ja sam sretan danas kao i svi moji djelatnici« (2. IX. 2018.), u: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/u-hrvatskoj-vise-od-35-posto-radnika-radi-nedjeljom-ali-taj-je-postotak-od-danasanje-nedjelje-manji---529131.html> (7. I. 2020.).

⁴ Primjeri radnog vremena trgovina, ugostiteljskih objekata i kina u trgovačkom centru Westgate Shopping City, u: <https://westgate.hr/pages/radno-vrijeme?language=hr> ili Tower Center Rijeka, u: <https://tower-center-rijeka.hr/#radno-vrijeme>. Casina su u nekim trgovačkim centrima otvorena 0 – 24 sata, npr. Mall of Split, u: <https://mallofsplit.hr/> ili Arena centar, u: <https://www.arenacentar.hr/hr/radno-vrijeme/> (10. I. 2020.).

zetničkih inicijativa s javnim mnijenjem i zahtjevima civilnog sektora, čiji su nositelji ponajprije crkvene i sindikalne udruge.⁵

Početak artikuliranog i udruženog društvenog djelovanja za obustavu rada trgovina nedjeljom u Hrvatskoj datira iz 2003. godine kada su Hrvatski Caritas i Franjevački institut za kulturu mira u suradnji sa sindikatima te crkvenim udrugama u tu svrhu prikupili preko 300.000 potpisa građana. Uručena peticija Vladi Republike Hrvatske rezultirala je obustavom rada nedjeljom u Hrvatskoj početkom 2004. godine temeljem izglasanog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o trgovini. No, radnici u trgovinama imali su slobodnu nedjelju kratko vrijeme jer su trgovački lanci uputili tužbu Ustavnom sudu Republike Hrvatske, koji je spomenuti Zakon dokinuo, ujedno prepustivši gradovima i općinama odrađivanje radnog vremena trgovina ili samim trgovcima. Niz pregovora koji se u narednim mjesecima prolongirao između Vlade, Ministarstva gospodarstva i Sindikata trgovine Hrvatske nije urodio konkretnim rješenjima oko nedjeljnog radnog vremena trgovina.⁶

Drugi pokušaj pravne aliteracije uslijedio je 2008. godine, kada je uveden, a onda i odgođen, Zakon o trgovini kojim se nedjelja formalizirala neradnim danom u zemlji, uz poneka odstupanja kroz predbožićnu i turističku sezonu. Početkom 2009. godine započela je primjena utvrđene zakonodavne mjere, no ujedinjeni poslodavci i predstavnici osam trgovačkih društava tražili su od Vlade Republike Hrvatske i Ustavnog suda njezin opoziv. U kontekstu nastupne recesije najavljavani su otkazi radnicima te se liberalizacija rada nedjeljom artikulirala neizostavnom gospodarskom uzdanicom, a sam Zakon, između ostalog, diskriminatornim naspram velikih trgovaca. U konačnici su jednoglasnom odlukom Ustavnog suda sredinom 2009. godine sporne odredbe Zakona proglašene nezakonitima i nenužnima, čime je službeno prestala važiti zabrana rada trgovina nedjeljom, a što je borbu sve više usmjerilo iz zakonodavne na svjetonazorsku razinu u hrvatskom društvu.⁷ U kontekstu toga mo-

⁵ Takvi su zaključci nerijetko plasirani i u medijima, primjerice: S jedne strane radnici, Crkva i Vlada – s druge poslodavci. Treba li ukinuti rad nedjeljom? (7. I. 2020.), u: <https://www.rtl.hr/vijesti-hr/potruga/3626233/s-jedne-strane-radnici-crkva-i-vlada-s-druge-poslodavci-treba-li-ukinuti-rad-nedjeljom/> (8. I. 2020.).

⁶ Opširnije u mrežnim priložima: Franjevački institut za kulturu mira. Neradna nedjelja. Rad trgovina nedjeljom trgovanje (bez datuma), u: <http://franjevacki-institut.hr/aktivnosti/radnici/neradna-nedjelja/24> (2. XI. 2019.); Ana KNEŽEVIĆ, Kronologija zbivanja vezano u regulaciju radnog vremena u trgovini (20. X. 2005.), u: <http://franjevacki-institut.hr/sadržaj/pdf/2015-07-03-09-42-8550-.pdf> (9. XI. 2019.).

⁷ Usp. Ivica ŽIŽIĆ, *Nedjelja. Blagdanski etos u vjeri i životu katolika. Kulturno-antropološko istraživanje*, Zagreb, 2015., 298-300.

gu se iščitati nastali dokumenti *Nedjelja dan Gospodnji i dan blagdanskog počinka*⁸, *Nedjelja radi čovjeka*⁹ te knjiga *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*¹⁰.

Nakon svojevrsnog zatišja, zadnjih godina uslijedili su novi pomaci inicijative za slobodnu nedjelju u Hrvatskoj, koje bismo mogli označiti trećim ciklusom. Tako je 2018. godine, po uzoru na Europski savez za nedjelju, osnovan Hrvatski savez za nedjelju, čiji su supotpisnici sindikati i sindikalne organizacije uz različite akademske ustanove, vjerske zajednice i građanske udruge.¹¹ U međuvremenu je održan niz tribina, okruglih stolova i znanstvenih konferencija u kojima su stručnjaci iz različitih domena elaborirali značaj slobodne nedjelje.¹² Zanimljivo je istaknuti da se pitanje radne nedjelje aktualiziralo u tijeku zadnje predsjedničke kampanje 2020. godine u Hrvatskoj¹³ da bi se zaoštrilo za vrijeme proglašene epidemije bolesti COVID-19, kada je odlukom Civilnoga stožera Republike Hrvatske krajem travnja 2020. godine donesena odluka o zabrani rada nedjeljom u trgovačkom sektoru u

⁸ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Nedjelja dan Gospodnji i dan blagdanskog počinka*, u: *Služba Božja*, 37 (1997.) 3-4, 269-272.

⁹ Usp. HRVATSKI CARITAS – CENTAR ZA PROMICANJE SOCIJALNOG NAUKA CRKVE HRVATSKE BISKUPSKE KONFERENCIJE – FRANJEVAČKI INSTITUT ZA KULTURU MIRA, *Nedjelja radi čovjeka*, Zagreb, 2004.

¹⁰ Usp. Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, Zagreb, 2005.

¹¹ Opširnije u mrežnomu prilogu: Osnovan Hrvatski savez za nedjelju (20. IV. 2018.), u: <http://www.sssh.hr/hr/vise/nacionalne-aktivnosti-72/osnovan-hrvatski-savez-za-nedjelju-3409> (1. XII. 2019.).

¹² Primjerice, u Splitu su od 5. do 19. studenoga 2017. godine organizirani *Dani socijalne zauzetosti* u formatu festivala socijalne osjetljivosti, solidarnosti i dobrote pri čemu je održan inicijativni skup za osnivanje Hrvatskoga saveza za nedjelju te je promoviran dokumentarni film *Sedmi dan* o radnoj nedjelji (redatelj Boris Orešić). Opširnije u mrežnomu prilogu: Franjevački institut za kulturu mira. *Dani socijalne zauzetosti – 2017.* (15. – 27. XI. 2017.), u: <http://franjevacki-institut.hr/aktivnosti/iz-socijalnog-nauka-crkve/dani-socijalne-zauzetosti-2017/45> (1. XII. 2019.). Naredne 2018. godine u Zagrebu održana je konferencija *Društveni i gospodarski aspekt slobodne nedjelje na kojoj su sudjelovali domaći i inozemni predavači te je predstavljen Hrvatski savez za nedjelju*. Opširnije u mrežnomu prilogu: Franjevački institut za kulturu mira. *Društveni i gospodarski aspekt slobodne nedjelje* (19. IV. 2018.), u: <http://franjevacki-institut.hr/aktivnosti/aktivnosti/drustveni-i-gospodarski-aspekt-slobodne-nedjelje/83> (1. XII. 2019.). Od drugih aktivnosti može se istaknuti međunarodna konferencija *Kultura (ne)radne nedjelje* na kojoj su sudjelovali predstavnici hrvatskog, europskog i austrijskog Saveza za nedjelju. Opširnije u mrežnomu prilogu: *Kultura (ne)radne nedjelje – program međunarodne konferencije* (9. XI. 2018.), u: http://www.unicath.hr/hks2015/wp-content/uploads/2018/10/9.11.2018-_Konferencija-KULTURA-NEDJELJE_fin.pdf (1. XII. 2019.).

¹³ Komentari predsjedničkih kandidata o (ne)radnoj nedjelji u Hrvatskoj se nalazi na minutaži 1:47:16 do 1:51:33 u mrežnomu prilogu: *RTL Duel – Kolinda Grabar-Kitarović i Zoran Milanović* (30. XII. 2019.), u: <https://www.youtube.com/watch?v=BspUhfOMITo> (4. I. 2020.).

zemlji.¹⁴ Iako je za 60 dana (od 27. travnja 2020. do 26. svibnja 2020.) ta odluka opozvana te ju je Ustavni sud RH proglasio nezakonitom tj. nenužnom,¹⁵ (re)izabrani premijer je sredinom rujna 2020. godine najavio nova zakonska rješenja o neradnoj nedjelji, što je indicija njegova četvrtoga ciklusa u hrvatskom društvu.¹⁶

U društvenom i humanističkom području nema zasebnih znanstvenih analiza o radu nedjeljom iz perspektive mladih i studenata, čiji su stavovi simpotomatični indikatori *vrućih* društvenih tema i trendova, posebno imajući u vidu da je riječ o akademskim građanima u formaciji koji će u skoro vrijeme stupiti na tržište rada, a koji čine temeljni društveno-kulturni potencijal zemlje. Baveći se upravo studentima u Hrvatskoj, cilj ovoga rada je istražiti njihov odnos prema radu nedjeljom kroz socioobrazovni model, model potrošnje, religioznosti i povjerenja unutar nekoliko cjelina. U prvom dijelu nalazi se pregled istraživanja o radu nedjeljom u Hrvatskoj i njihovih izdvojenih, za ovaj rad najvažnijih, spoznaja na osnovu kojih su formirane hipoteze unutar četiriju istraživačkih modela. Više o njima u drugom poglavlju u sklopu kojeg je predstavljeno autorsko istraživanje te korišteni uzorak i metoda. Treći dio rada čini statistička obrada uz tablične prikaze rezultata hi-kvadrat testa i rezultata t-testa nezavisnih uzoraka koji su detaljnije raspravljani u zaključnom dijelu.

1. Pregled istraživanja o radu nedjeljom u Hrvatskoj

Jedno od prvih sustavnih istraživanja o radu nedjeljom u Hrvatskoj tijekom 2012. i 2013. godine proveli su Hrvatsko katoličko sveučilište, Franjevački in-

¹⁴ Opširnije u mrežnomu prilogu: Odluka o radnom vremenu i načinu rada u djelatnosti trgovine za vrijeme trajanja proglašene epidemije bolesti COVID-19 (24. IV. 2020.), u: https://civilna-zastita.gov.hr/UserDocsImages/CIVILNA%20ZA%C5%A0TITA/PDF_ZA%20WEB/Odluka%20-%20djelatnost%20trgovine.pdf (15. X. 2020.).

¹⁵ Opširnije u mrežnomu prilogu: Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-II-2379/2020 od 14. rujna 2019. i tri izdvojena mišljenja sudaca (21. IX. 2020.), u: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2020_09_105_1969.html (15. X. 2020.).

¹⁶ Opširnije u mrežnomu prilogu: Najava izmjena zakona o neradnoj nedjelji (15. IX. 2020.), u: <https://www.sth.hr/opsirno.php?id=208> (15. X. 2020.) Valja napomenuti da je još krajem 2019. godine, tj. prije parlamentarnih izbora i proglašene epidemije bolesti COVID-19 više ministara iz prethodnoga sastava Vlade RH najavilo zakonske uredbe rada nedjeljom u Hrvatskoj po uzoru na austrijski model koji funkcionira s nekoliko radnih nedjelja u godini: HRT Vijesti. Od 8 do 12 radnih nedjelja po želji poslodavca (29. XII. 2019.), u: <https://vijesti.hrt.hr/570045/ogranicenje-rada-nedjeljom-i-sto-donosi-austrijski-model> (8. I. 2020.); Poslovni dnevnik. Hrvatska će ograničiti rad nedjeljom po uzoru na austrijski model, a iz šoping centara dali jasno upozorenje (30. XII. 2019.), u: <http://www.poslovni.hr/hrvatska/hrvatska-krece-u-ogranicavanje-rada-nedjeljom-uvodeci-austrijski-model-361084> (8. I. 2020.).

stituta za kulturu mira i Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije. Riječ je o kvalitativnom istraživanju naslovljenom »Rad nedjeljom i kvaliteta života« u kojem su uključeni sudionici imali iskustvo rada nedjeljom u trgovinama u većim hrvatskim gradovima.¹⁷ Dobiveni rezultati pokazali su da je rad nedjeljom blisko povezan s kršenjem radničkih i ljudskih prava. Poblizje se doznalo da je slobodna nedjelja iznimno važna većini sudionika, neovisno o njihovoj religijskoj identifikaciji, s time da su religiozni sudionici iskazali snažne preferencije prema slobodnoj nedjelji u kontekstu potrebe za vjerskom praksom, u prvom redu odlaskom na nedjeljnu misu kao važnom dijelu vjerničkog života koji im je onemogućen ili otežan kada rade nedjeljom.¹⁸ Istraživanjem je indicirana bliskost rada nedjeljom s potrošačkim mentalitetom i kulturom individualizma. Tako su autori konstatali da rad nedjeljom potencira konzumerizam kao stil života i društveni normativ¹⁹ koji doprinosi eroziji zajednice²⁰ i rastakanju obiteljskog zajedništva.²¹ Pojedini sudionici s iskustvom rada u trgovačkim centrima istaknuli su da potrošači tamo provode svoje slobodno vrijeme pa sami centri postaju mjesta zabave i izlaska, čak i druženja s djecom s kojima se roditelji »šeću po dućanima«²². Pritom su svjedočili identifikaciji posjetitelja s ulogom potrošača na način da ih gledaju »s visoka«, često ih vrijeđaju, tuže nadređenima u slučaju da su nezadovoljni uslugom te im iskazuju podršku i suosjećanje zbog primoranosti na rad nedjeljom dok istodobno sami kupuju nedjeljom i posjećuju trgovačke objekte.²³ Radnici su se općenito požalili na opću ravnodušnost hrvatske javnosti oko regulacije rada nedjeljom i njihova statusa.

Nadalje o temi informira istraživanje »Stavovi i iskustva građana vezana uz rad nedjeljom« rađeno 2017. godine na nacionalno reprezentativnom uzor-

¹⁷ Usp. Lana BATINIĆ – Ivana BRSTILO – Jeronim DOROTIĆ – Damir MRVUNAC, Rad nedjeljom i kvaliteta života: sažetak fokus grupa, u: Gordana ČRPIĆ – Mijo DŽOLAN (ur.), *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?*, Zagreb, 2014., 15-40.

¹⁸ Jedna sudionica je tako izjavila: »Nije mi svejedno, pogotovo kada se nedjeljom radi popodne, recimo zadnju nedjelju nisam mogla ostati do kraja na misi, mogla sam odmah i prespavati na poslu, doma se ne uspijem ni odmoriti, birala bi nedjelju, svi smo doma za ručkom, ja k'o jadnik bijednik idem raditi nedjeljom, a svi za ručkom.« Usp. Damir MRVUNAC, Razvoj odnosa prema nedjelji, u: Gordana ČRPIĆ – Mijo DŽOLAN (ur.), *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?*, 157-169, ovdje 166.

¹⁹ Usp. Ivana BRSTILO, Rad nedjeljom: put u potrošačko društvo?, u: Gordana ČRPIĆ – Mijo DŽOLAN (ur.), *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?*, 81-106.

²⁰ Damir MRVUNAC, Razvoj odnosa prema nedjelji, 166-167.

²¹ Usp. Lana BATINIĆ Socijalno značenje nedjelje, važnost obitelji i obiteljska dobrobit, u: Gordana ČRPIĆ – Mijo DŽOLAN (ur.), *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?*, 75-76.

²² Usp. Ivana BRSTILO, Rad nedjeljom: put u potrošačko društvo?, 89.

²³ Usp. *Isto*, 92.

ku punoljetnih građana za Franjevački institut za kulturu mira.²⁴ Njime se referira većinska građanska podrška (70%) ograničavanju rada nedjeljom u Hrvatskoj uz podcrtavanje važnosti nedjelje u kontekstu održavanja obiteljskih odnosa te problematičnosti malih naknada za nedjeljni rad. Međutim, uočljive su diskrepancije oko podržavanja (ne)radne nedjelje s obzirom na određene karakteristike ili skupine ispitanika. Doznalo se tako da kupovinu nedjeljom češće obavljaju mlađe osobe, uglavnom studenti te obrazovaniji ispitanici, dok su tome najmanje skloni umirovljenici. S obzirom na obrazovanje, ispitanici sa završenom srednjom školom daju veću podršku uvođenju neradne nedjelje od ispitanika sa završenom višom školom ili fakultetom. Dio ispitanika bi se prilagodio ograničenom radu nedjeljom u ovisnosti o vrsti trgovačkog objekta pa im je to prihvatljivije u slučaju potrošačkog centra (61%), nego pekare (49%). Iz istraživačkih podataka nazire se paradoks vezan za studente koji u prosjeku nedjeljom više posjećuju potrošačke centre od zaposlenih, nezaposlenih ili umirovljenika, ali istodobno više od prosjeka ostalih grupacija smatraju da je rad nedjeljom loš jer povećava i potiče građane na dodatnu potrošnju i zaduženja, kao i da odvlači ljude u potrošačke centre umjesto da kvalitetnije provode svoje vrijeme. Studenti nedjeljne aktivnosti uglavnom vežu uz obiteljski ručak (98%), dok značajno manji postotak njih nedjelju povezuje s odlaskom u crkvu (35%).²⁵ Međutim, zamjetan je određen raskorak u studentskim stavovima o radnoj nedjelji u kontekstu religioznosti: iako su skloni nedjelju povezivati s obiteljskim ručkom više nego s odlaskom u crkvu, istodobno se više od prosjeka nezaposlenih, zaposlenih, umirovljenika i ostalih grupacija slažu da je rad nedjeljom loš jer vjernici ne mogu živjeti u skladu sa svojom vjerom.

Vjerničku perspektivu nedjelje, koja se onda nadovezuje na opću temu ovog rada, razlaže Ivica Žižić u knjizi *Nedjelja. Blagdanski etos u vjeri i životu katolika. Kulturno-antropološko istraživanje*. Knjiga je plod autorskoga kulturno-antropološkog istraživanja temeljenog na fenomenološkom pristupu i etnografskoj metodi kroz metodološke postupke otvorenog intervjuiranja i sudjelovanja s promatranjem na primjeru jedne župne zajednice u Splitu. Sudionici

²⁴ Istraživanje je provela agencija Ipsos Public Affairs za Franjevački institut za kulturu mira na čijim je mrežnim stranicama dostupan cjelovit dokument istraživanja, u: <http://franjevacki-institut.hr/sadrzaj/pdf/2017-11-23-08-34-1312-.pdf> (2. I. 2020.).

²⁵ Takve podatke važno je smjestiti u širi kontekst religioznosti. Naime, istraživanja pokazuju kako institucionalnu religioznost u jednom segmentu zamjenjuje svojevrsna osobna religioznost, koja se u radu apostrofira kao »religioznost na svoj način«. Isto tako, rezultati istraživanja pokazuju kako je aktualan trend prigodnih odlazaka u crkvu. Usp. Krunoslav NIKODEM, Religija i crkva. Pitanja institucionalne religioznosti u suvremenom hrvatskom društvu, u: *Socijalna ekologija*, 20 (2011.) 1, 5-30.

ili kazivači afirmirali su osobni značaj nedjelje kao integralnog dijela vlastitog vjerničkog života i identiteta unutar retorike potreba, a ne obveza. U njihovim iskazima očituje se odijeljivanje nedjelje od ostalih dana kroz tjedan, naročito odmak od radne svakodnevice, ali ne samo kroz aspekt fizičkog (ne)rada nego duhovnog odmora i svojevrsne obnove. Prije svega, propuštanje nedjeljnog poćinka kazivači su tumačili kao propuštanje nedjelje jer »ne može se slaviti nedjelju radeći ili u obvezama« (žena četrdesetih godina). Nedjeljom se odstaje od rada da bi se »radilo na sebi«, tvrdi jedna djevojka. U tom kontekstu poćinak zauzima važno mjesto jer on postaje mjesto iznalaženja sebe drukčijim. »Nedjeljom je sve potpuno drugačije«, tvrdila je jedna žena, »ne samo zato jer se ne radi, nego zato jer nedjelja zadaje stvari koje nisu dio svakodnevice«, što autor zaokružuje domenom svetoga.²⁶ S tim se refleksijama može povezati američko istraživanje koje se bavilo odnosom religioznosti i potrošačkih preferencija s fokusom na kupovinu nedjeljom. Prema rezultatima među katolicima i protestantima izražen je stav da bi potrošački objekti, čiji rad nije nužan, trebali biti zatvoreni nedjeljom. Visoko religiozni potrošači općenito su bili neskloniji kupovanju nedjeljom od manje religioznih potrošača. Čak i kada su lokalni centri bili zatvoreni nedjeljom, religiozniji pojedinci manje su odlazili kupovati u druge gradove jer su se nedjeljom orijentirali na obiteljske i religiozne aktivnosti. S obzirom na to da se većina tvrdnji o potrošačkim navikama pokazala determinirana nekim dimenzijama religioznosti, ovim istraživanjem adresirana je potencijalna neisplativost otvaranja potrošačkih objekata nedjeljom u sredinama s većinski religioznim stanovništvom.²⁷

Jedno od najnovijih tematskih istraživanja naziva »Slobodna nedjelja« sredinom 2019. godine prezentirala je Marijana Petir, tadašnja zastupnica u Europskomu parlamentu.²⁸ Dobiveni istraživački nalazi potvrdili su stabilnu i

²⁶ Usp. Ivica ŽIŽIĆ, *Nedjelja. Blagdanski etos u vjeri i životu katolika. Kulturno-antropološko istraživanje*, 473.

²⁷ Religioznost se u istaknutom istraživanju mjerila pomoću deset standardiziranih pitanja koja su se odnosila na kognitivni i bihevioralni aspekt religioznosti prema čemu su ispitanici skloniji podržavanju postavljenih tvrdnji smatrani visoko religioznima, za razliku od onih, manje religioznih. Pitanja su se odnosila na osobno značenje vjere u životu, prakticiranje institucionalne religioznosti, provođenje vremena u religijskim aktivnostima nedjeljom i slično. Usp. Judy A. SIGUAW – Penny M. SIMPSON, *Effects of religiousness on Sunday shopping and outshopping behaviours: a study of shopper attitudes and behaviours in the American South*, u: *The international Review of retail, distribution and consumer research*, 7 (1997.) 1, 23-40.

²⁸ Istraživanje se bazira na stratificiranom slučajnom uzorku od 1000 ispitanika u Hrvatskoj. Više u mrežnom prilogu: Istraživanje zastupnice u Europskom parlamentu Marijane Petir u suradnji s Promocijom Plus – Slobodna nedjelja (svibanj, 2019.), u: <https://www.sth.hr/dat/dat10.pdf> (5. I. 2020.).

većinsku građansku podršku uvođenju slobodne nedjelje u trgovačkom sektoru. No, iako je slobodna nedjelja naišla na uvjerljivu podršku ispitanika (82,1%), mogu se izdvojiti njihova sociodemografska razlikovanja. Tako je evidentirano da žene (87%) nešto više od muškaraca (77%) zagovaraju slobodnu nedjelju, kao i starije dobne skupine naprema mlađim ispitanicima. Upravo ispitanici između 60 i 69 godina starosti (88%) najviše podržavaju uvođenje slobodne nedjelje, a potom oni od 70 i više godina (84%), što nadvisuje udio mladih (77%), koji su po sebi uvjerljivo opredijeljeni za slobodnu nedjelju. Pokazalo se i da je stupanj obrazovanja obrnuto proporcionalan podržavanju slobodne nedjelje. Drugim riječima, visokoobrazovani ispitanici češće se protive (20%) uvođenju slobodne nedjelje od ispitanika s osnovnoškolskim obrazovanjem (10%) ili bez obrazovanja (5%). Slično je i u odnosu na visinu primanja, pa su tako ispitanici s nižim mjesečnim prihodima skloniji slobodnoj nedjelji od ispitanika s višim mjesečnim prihodima, iako je u svim prihodovnim skupinama riječ o natpolovičnoj potpori slobodnoj nedjelji.²⁹ Kroz mogućnost otvorenih odgovora doznalo se više o argumentima podržavanja, odnosno protivljenja uvođenju slobodne nedjelje. Argumenti podrške uglavnom se vežu uz percepciju nedjelje kao obiteljskog dana (29%) i dana odmora (27%). S druge strane, neki smatraju da se nedjeljom treba raditi za veću naknadu (17%), ističe se i argument Hrvatske kao turističke zemlje (15%) te potrebe za poticanjem, a ne zabranjivanjem rada (13%). Dani su i prijedlozi za dogovor između trgovačkih lanaca oko naizmjeničnog rada nedjeljom (3%). Usprkos istaknutoj podršci slobodnoj nedjelji, određeni rezultati ukazuju na nedovoljnu građansku osviještenost što se tiče teme radne nedjelje odnosno radnika iza pulta. To se očituje u njihovim odgovorima: jedino nedjeljom imam vremena obaviti kupnju; ljudi su navikli da se nedjeljom radi; ljudi imaju ionako po zakonu jedan dan u tjednu slobodan, a to ne mora biti nedjelja. Taj se zaključak provlači i kroz ispitanikove razloge kupovanja nedjeljom s obzirom da većina kupuje nedjeljom ako im nešto ponestane ili su zaboravili kupiti (28%); ako žele svježe namirnice poput kruha, mlijeka ili mesa (21%); ako imaju hitan slučaj/kuhanje, a neki važan sastojak nedostaje (14%). Navode se i određeni socijalni razlozi poput dolaska prijatelja, rodbine ili druženja s prijateljima, dok se manji dio ispitanika izjasnio da kupuje nedjeljom jer nema vremena kroz tjedan. Posebno je intrigantan podatak o 12% ispitanika koji vlastito kupovanje nedjeljom pripisuju navici ili komociji. Navedene odgovore bismo ponajprije mogli svesti pod klaster životnog stila, a

²⁹ Do 2000 kn: 86% za; 2000 – 4000 kn: 85% za; 4000 – 6000 kn: 82% za; 6000 – 10000 kn: 76% za; više od 10 000 kn: 67% za uvođenje slobodne nedjelje.

ne funkcionalnih potreba, što nedjeljno dežurstvo trgovačkih centara i trgovina pomiče iz konteksta zakonski definiranih djelatnosti nužnih za održavanje i funkcioniranje društva poput policije i institucija zdravstvene zaštite u kojima se, usput rečeno, nedjeljni rad definira kroz posebna dežurstva³⁰ i vodi po posebnom rasporedu.³¹ Iz prikazanih istraživanja jasna je povezanost teme (ne)radne nedjelje sa širim društvenim kretanjima, koji će se u narednomu dijelu rada analizirati kroz hipoteze unutar postavljenih četiriju modela.

Hipoteze iz modela religioznosti izvedene su iz referiranog pregleda istraživanja o radu nedjeljom u Hrvatskoj u kojim su sustavno analizirane varijable, odnosno dimenzije religioznosti s radom nedjeljom pokazale kako se religiozne osobe u pravilu protive radu nedjeljom, što se onda željelo provjeriti na uzorku ispitanih studenata. I u drugim je kontekstima poput američkoga društva religija uzeta važnim čimbenikom u analizi teme rada nedjeljom, a i riječ je o učestalo korištenoj varijabli u društvenim i humanističkim istraživanjima u iskazivanju stavova, baš kao u slučaju obrazovanja i prihoda. Oni su stoga zajednički razmotreni unutar socioobrazovnoga modela pri čemu su referirana istraživanja naznačila vezu između protivljenja radu nedjeljom te studenata nižega obrazovanja i prihoda. Korišteni modeli potrošnje i povjerenja pak nisu podrobnije istraživani u kontekstu rada nedjeljom, što predstavlja zaseban doprinos ovog rada u vidu pružanja novih perspektiva o toj problematici. Model povjerenja obuhvaća studentsko povjerenje u različite institucije što se u društvenim i humanističkim znanostima apostrofira funkcionalnim za razvoj društva u cijelosti, indicirajući stupanj mobilizacije, participacije i volje pojedinaca za društvenim angažmanom. »U tom smislu, bez aktivnih građana nema ni razvoja demokracije, a pritom je nužno naglasiti kako razvoj demokracije, kao i razvoj civilne i političke kulture bitno ovisi o tradiciji i čimbenicima socijalizacije u određenom društvu.«³² Drugim riječima, samo povjerenje u institucije potiče odgovorno društveno djelovanje,³³ koje će se u

³⁰ Opširnije u mrežnomu prilogu: Članak 195 o radu zdravstvenih institucija: Zakon.hr (14. I. 2020.), u: <https://www.zakon.hr/z/282/Zakon-o-policiji> (16. I. 2020.).

³¹ Opširnije u mrežnomu prologu: Članak 42 o radnom vremenu policije: Zakon.hr (14. I. 2020.), u: <https://www.zakon.hr/z/190/Zakon-o-zdravstvenoj-za%C5%A1titi> (16. I. 2020.).

³² Krunoslav NIKODEM – Gordan ČRPIC, O (ne)održivosti veza između povjerenja i demokracije. Analiza povjerenja u institucije u Hrvatskoj i Europi, u: Josip BALOBAN – Krunoslav NIKODEM – Siniša ZRINŠČAK (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi: Komparativna analiza*, Zagreb, 2014., 259-307.

³³ Usp. Gordan ČRPIC – Silvija MIGLES, Ozračje povjerenja i orijentacija na opće dobro: kontekst supsidijarnog djelovanja u hrvatskom društvu, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 875-912.

ovom radu ispitati kroz studentsku podršku neradnoj nedjelji. Svojevrsna potkrjepa tom definiranju temelji se na uvodno prezentiranoj kronologiji rada nedjeljom u Hrvatskoj iz koje je evidentan kontinuitet civilne podrške slobodnoj nedjelji u formi pokrenutih građanskih peticija, udruga te (ne)formalnih inicijativa na temu. Na tim je primjerima očitovano kako je civilna scena na različitim razinama nastojala sustavno utjecati na ključne društvene institucije s ciljem zakonske regulacije rada nedjeljom u hrvatskom društvu. U pojedinim je istraživanjima također detektirano da građani ključnu ulogu u rješavanju tog pitanja pridaju institucijama poput Crkve i Vlade RH uz spominjanje sindikata te općih kategorija političara i državnih vlastodržaca.³⁴ Slijedom toga je unutar modela povjerenja pretpostavljena veza između protivljenja rada nedjeljom i većega institucionalnog povjerenja. Model potrošnje također se naslanja na uvodnu kronologiju i pregledana istraživanja o radu nedjeljom u široj sponi potrošačke kulture i procesa individualizacije, koji suvremena, napose postrancijska, društva sve više usmjeravaju prema tržišnim kriterijima, što pojedini autori prepoznaju poticajima konzumerističkog mentaliteta³⁵ u sklopu hedonističkog kapitalizma³⁶. Prema teoretičaru postmodernizma G. Lipovetskom riječ je o razvoju turbokapitalizma koji raščarava svijet od tradicionalnih ritmova prostora i vremena, socijalizirajući *homo religiosus* u *homo consumericus*, između ostalog, i u domeni rada nedjeljom s obzirom da »mnoga uslužna društva prihvaćaju radno vrijeme od 24 sata, svih sedam dana; sve je veći broj trgovina koje rade i noću [...] U Francuskoj zakon o radu predviđa nedjelju kao dan obveznog odmora, ali kršenja su brojna i neki veliki trgovački centri otvaraju svoja vrata unatoč svemu, igrajući na karte svršenoga čina. U Europi, posvuda pomalo, propisi o radnom vremenu trgovina postaju elastičniji. Svjedoci smo rušenja starih pravila, koja su uokvirivala vrijeme trgovačke potrošnje, a koja više ne poznaju trenutke za prekid ili pauzu.«³⁷ U toj se sociokulturnoj klimi formiraju različiti potrošački trendovi poput hedonističke potrošnje osobito popularne među mladima te zasnovane na ekonomiji želja i iskustava, a ne racionalnih potreba.³⁸ Takva potrošnja postaje

³⁴ Usp. Lana BATINIĆ – Ivana BRSTILO – Jeronim DOROTIĆ – Damir MRUVUNAC, Rad nedjeljom i kvaliteta života: sažetak fokus grupa, 38.

³⁵ Usp. Ivana BRSTILO, Rad nedjeljom: put u potrošačko društvo?, 88-94.

³⁶ Usp. Jakov JUKIĆ, *Budućnost religije. Sveto u vremenu svjetovnosti*, Split, 1991., 221.

³⁷ Usp. Gilles LIPOVETSKY, *Paradoksalna sreća. Oglad o hiperpotrošačkom društvu*, Zagreb, 2008., 68.

³⁸ Usp. Sueila PEDROZO, To be 'cool' or not to be 'cool': young people's insights on consumption and social issues in Rio de Janeiro, u: *Journal of Youth Studies*, 1 (2011.) 15, 109-123; Sueila PEDROZO, *Consumption, youth and new media: The debate on social issues in Brazil*, Turku, 2013.

ambijent potrage za uvijek novim (osjetilnim, estetskim, komunikacijskim) uzbuđenjima i iskustvima pri čemu nije važan konačan ishod (proizvod) koliko sam »proces hedonističke intenzifikacije sadašnjosti preko neprekidnog obnavljanja 'stvari'«³⁹. Sukladno tim teorijskim naglascima unutar imenovanog modela potrošnje postavljena je hipoteza o bliskosti sustava neprekidne potrošnje, čiji je potporanj liberalno radno vrijeme trgovina s afirmiranim hedonističkim potrošačima kroz hipotezu o njihovoj manjoj podršci neradnoj nedjelji.

2. Opis istraživanja, istraživački modeli i hipoteze

U ovom su radu prezentirani podatci koji su dio većeg istraživanja rađenog za potrebe doktorske disertacije prve autorice, s time da priložene analize nisu prethodno rađene i u tom se smislu temelje na originalnim empirijskim nalazima. Podatci su analizirani korištenjem hi-kvadrat testa i t-testa nezavisnih uzoraka na razini rizika od 5%, tj. 95% pouzdanosti u statističkom programskom paketu za društvene znanosti (SPSS, verzija 22). Istraživanje je obavljeno metodom ankete tijekom ljetnog semestra akademske godine 2015./2016. te je obuhvatilo 1094 redovitih studentica i studenata od 18 do 30 godina različitih znanstvenih područja i studijskih smjerova na Sveučilištu u Zagrebu i Sveučilištu u Zadru. Sudjelovanje je bilo dobrovoljno te je uvodno potencijalnim ispitanicima istaknuta svrha i cilj istraživanja te im je zajamčena anonimnost u vidu grupne obrade rezultata, kao i mogućnost odustajanja od ispunjavanja anketnog upitnika (s prosječnim trajanjem od 20 minuta) u bilo kojoj fazi. Glavna ograničenja ovog istraživanja proizlaze iz realiziranoga neprobabilističkog uzorka, čije su karakteristike privid slučajnosti izbora te nemogućnost generalizacije rezultata na mlade, odnosno na populaciju studenata u Hrvatskoj.

Postavljeni istraživački cilj u ovom radu bio je ispitati odnos studenata u Hrvatskoj prema radu nedjeljom⁴⁰ pomoću nekoliko konceptualizacijskih modela iz kojih su predložene hipoteze.

Prvi je **socioobrazovni model**, koji je obuhvatio ukupno tri pitanja: samoprocjena mjesečnih prihoda ispitanika (korištene su tri kategorije: 1. do 800 kuna; 2. 801 – 1600 kn; 3. 1601 ili više); stupanj obrazovanja majke i oca (1. osnovna škola; 2. srednja strukovna škola u trajanju od jedne do tri ili četiri godine; 3. gimnazija; 4. viša škola ili veleučilište; 5. fakultet/akademija; 6. magisterij ili

³⁹ Usp. Gilles LIPOVETSKY, *Paradoksalna sreća. Ogljed o hiperpotrošačkom društvu*, 68.

⁴⁰ Studentski stav o radu nedjeljom operacionaliziran je tvrdnjom »Trgovine trebaju raditi nedjeljom«, korištenjem dihotomne ljestvice (ne)slaganja (1 = da; 2 = ne).

doktorat) te mjesečni prihodi majke i oca (korištene su četiri kategorije: 1. do 4000 kn; 2. od 4001 do 6000 kn; 3. od 6001 do 8000 kn; 8001 kn ili više).

Formirana je hipoteza H1 o učinku prihoda i obrazovanja na održavanje rada nedjeljom te se pretpostavlja da će ispitanici s višim mjesečnim prihodima, čiji su roditelji višeg stupnja obrazovanja i s višim mjesečnim prihodima biti skloniji održavanju rada nedjeljom od ispitanika s nižim mjesečnim prihodima i roditeljima nižeg obrazovnog i prihodovnog ranga.

Drugi model hedonističke potrošnje, skraćeno **model potrošnje**, odnosi se na četiri pitanja o potrošačkim praksama studenata iz domene potrošačkog hedonizma. Dihotomna ljestvica (ne)slaganja (1 = da; 2 = ne) korištena je na sljedećim tvrdnjama: u kupovini se opuštam od svakodnevnih briga; znam otići u kupovinu ako imam loš dan; veseli me kupiti nešto novo. Četvrto pitanje tiče se osobne procjene u praćenju trendova u potrošnji (1 = trendovski potrošač; 2 = netrendovski potrošač).

Postavljena je hipoteza H2 o učinku potrošnje na održavanje rada nedjeljom uz pretpostavku da će ispitanici koji se identificiraju s tvrdnjama da ih veseli kupiti nešto novo, da se u kupovini opuštaju od svakodnevnih briga, da znaju otići u kupovinu ako imaju loš dan i da su trendovski potrošači biti skloniji održavanju rada nedjeljom od ispitanika koji nisu potvrdili navedeno.

Treći je **model religioznosti**, koji sadrži pitanja o religijskoj samoidentifikaciji ili samoprocjeni osobne religioznosti (od 1 = religiozan do 4 = ne znam) te religijskim praksama ili učestalosti pohađanja vjerskih obreda (od 1 = jednom tjedno do 4 = nikada).

Postavljena je hipoteza H3 o učinku religioznosti na održavanje rada nedjeljom. Pretpostavlja se da će ispitanici koji sebe procjenjuju religioznijim osobama te učestalije pohađaju vjerske obrede biti skloniji protivljenju radu nedjeljom od ispitanika koji se ne procjenjuju religioznim osobama te ne pohađaju vjerske obrede redovito ili ih uopće ne pohađaju.

Četvrti model institucionalnoga povjerenja, skraćeno **model povjerenja**, obuhvatio je pitanja o povjerenju ispitanika u institucije. Pritom je kreirana jedinstvena varijabla općeg institucionalnog povjerenja,⁴¹ čije su praktične vrijednosti usporedive kod grupa niže razine općeg institucionalnog povjerenja (minimalno 9) i više razine općeg institucionalnog povjerenja (maksimalno 25). Uz navedeno korištene su varijable o povjerenju ispitanika u devet poje-

⁴¹ Instrument za opće institucionalno povjerenje ispitanika obuhvatio je zbroj pojedinačnih varijabli povjerenja u devet institucija čiji je teorijski raspon od 9 do 27. Metodološko opravdanje za navedeni postupak daje prihvatljiva unutarnja konzistencija kompozitne varijable općega institucionalnog povjerenja studenata (*Cronbach's Alpha koeficijent* = 0,7).

dinačnih institucija pravosuđa, Sabora RH, dnevnog tiska, televizije, interneta, policije, sindikata, Crkve i obrazovnog sustava. Korištena je trostupanjska ljestvica (od 1 = nikakvo ili oskudno povjerenje do 3 = veliko ili vrlo veliko povjerenje).

Postavljena je hipoteza *H4* o učinku povjerenja na podržavanje rada nedjeljom pri čemu se pretpostavlja da će ispitanici koji iskazuju veće povjerenje u institucije biti skloniji protivljenju radu nedjeljom od ispitanika s manjim povjerenjem u institucije.

3. Analiza podataka

3.1. Socioobrazovni model

Provedbom niza t-testova nezavisnih uzoraka dobivena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$) između studentskog stava o radu nedjeljom te njihovih mjesečnih prihoda.

Tablica 1. Stav studenata o radu nedjeljom prema kategorijama mjesečnih prihoda

Kategorija mjesečnih prihoda	Za rad nedjeljom		Protiv rada nedjeljom		Ukupno	Hi-kvadrat
		%		%		
0 – 800 kn	91	23,2	301	76,8	392	χ^2 (df=2, N=952)=10,302 p=0,005
801 – 1600 kn	85	26,8	232	73,2	317	
1601 i više	85	35	158	65	243	
Ukupno	261	27,4	691	72,6	952	

Kako je vidljivo iz priložene tablice, studenti se neovisno o vlastitim prihodima u većini protive radu nedjeljom, ali postoje određena odstupanja među njima u odnosu na priložene prihodovne kategorije. Tako je među ispitanicima s najvišim mjesečnim prihodima od 1601 kuna i više detektirano najviše pristalica rada nedjeljom (35%), dok ih je najmanje u kategoriji najnižih mjesečnih prihoda do 800 kuna mjesečno (23,2%).

Na drugom pitanju o stavu o radu nedjeljom u odnosu na obrazovanja i prihode obaju roditelja⁴² očitovana je statistička značajnost u slučaju obrazovanja majke i oca te mjesečnih prihoda majke ($p < 0,05$).

⁴² Iz analize su isključeni ispitanici kojima je jedan ili oba roditelja preminuo/li.

Tablica 2. Stav studenata o radu nedjeljom prema obrazovanju i prihodima roditelja

Roditelji	Stav o radu nedjeljom	N	M	SD	t	p
Obrazovanje majke	Za	273	5,20	1,84	3,249	0,001
	Protiv	696	4,78	1,72		
Obrazovanje oca	Za	272	5,10	1,83	2,103	0,036
	Protiv	697	4,82	1,80		
Mjesečni prihodi majke	Za	232	2,92	1,44	2,787	0,005
	Protiv	622	2,62	1,35		
Mjesečni prihodi oca	Za	220	3,48	1,49	0,495	0,621
	Protiv	591	3,42	1,51		

Ispitanici čija majka ima viši stupanj obrazovanja ujedno više podražavaju rad nedjeljom od ispitanika s nižim obrazovanjem majke (5,20>4,78). Stav ispitanika o radu nedjeljom razlikuje se i s obzirom na obrazovanje oca pa su tako ispitanici s obrazovanim očevima dali više podrške radu nedjeljom od ispitanika koji imaju oca s nižim obrazovanjem (5,10>4,82). Za razliku od ispitanika s nižim mjesečnim prihodima majke, ispitanici čija majka ima više mjesečne prihode više su za rad nedjeljom (2,92>2,62).

3.2. Model potrošnje

Dobivena je statistički značajna povezanost ($p < 0,01$) ispitanikovih stavova o radu nedjeljom i tvrdnje o opuštanju u kupovini od svakodnevnih briga.

Tablica 3. Stav studenata o radu nedjeljom prema tvrdnji o opuštanju u kupovini od svakodnevnih briga

U kupovini se opuštam od svakodnevnih briga	Za rad nedjeljom		Protiv rada nedjeljom		Ukupno	Hi-kvadrat (df=1, N=974)=11,347 p=0,001
	N	%	N	%		
Da	128	34	245	66	373	
Ne	145	24	456	76	601	
Ukupno	273	28	701	72	974	

Ispitanici koji su potvrdno odgovorili na navedenu tvrdnju ujedno više podržavaju rad nedjeljom: povrh trećine (34%) naspram gotovo četvrtine (24%) njih koji se nisu poistovjetili s opuštanjem u kupovini od svakodnevnih briga. Drugim riječima, među ispitanicima koji nisu hedonistički potrošači (76%) više je protivnika radu nedjeljom nego među onim ispitanicima koji su se afirmirali hedonističkim potrošačima (66%).

Druga tvrdnja o odlasku u kupovinu kada se ima loš dan također se pokazala statistički značajno povezanom sa stavom ispitanika o radu nedjeljom ($p < 0,01$).

Tablica 4. Stav studenata o radu nedjeljom prema tvrdnji o odlasku u kupovinu kada se ima loš dan

Znam ići u kupovinu kad imam loš dan	Za rad nedjeljom		Protiv rada nedjeljom		Ukupno	Hi-kvadrat
		%		%		
Da	86	43	112	57	198	χ^2 (df=1, N=974)=28,288 p=0,001
Ne	187	24	589	76	776	
Ukupno	273	28	701	72	974	

Studenti kojima je kupovina svojevrsna terapija za loš dan u većem postotku podržavaju rad nedjeljom (43%) od studenata koji su negirali tu tvrdnju (24%). Prema tome, među ispitanicima koji ne idu u kupovinu kad imaju loš dan (76%) više je protivnika radu nedjeljom nego među onima kojima je ta praksa bliska (57%).

Treća tvrdnja iz tog modela da ih veseli kupiti nešto novo nije se pokazala statistički značajno povezanom sa studentskim stavom o radu nedjeljom ($p > 0,01$).

Na četvrtoj tvrdnji utvrđena je statistički značajna povezanost praćenja trendova i stava o radu nedjeljom ($p < 0,01$).

Tablica 5. Stav studenata o radu nedjeljom prema tvrdnji o praćenju trendova u potrošnji

Pratim trendove u potrošnji	Za rad nedjeljom		Protiv rada nedjeljom		Ukupno	Hi-kvadrat
		%		%		
Trendovski potrošač	94	37	161	63	255	χ^2 (df=1, N=654)=15,645 p=0,001
Netrendovski potrošač	89	22	310	78	399	
Ukupno	183	28	471	72	654	

Kako se uočava iz te tablice, ispitanici su pretežno protiv rada nedjeljom neovisno o svojem trendovskom opredjeljenju. Ipak su uočljive diskrepancije na način da su trendovski potrošači u većem udjelu za rad nedjeljom od netrendovskih potrošača: trećina (37%) naspram petine (22%).

3.3. Model religioznosti

Dobivena je statistički značajna povezanost između stava studenata o radu nedjeljom i religijske samoidentifikacije ($p < 0,01$).

Tablica 6. Stav studenata o radu nedjeljom prema religijskoj samoidentifikaciji

Religijska samoidentifikacija	Za rad nedjeljom		Protiv rada nedjeljom		Ukupno	Hi-kvadrat
		%		%		
Religiozni	123	21	463	79	586	χ^2 (df=3, N=972)=36,433 p=0,000
Ateisti	44	42	62	58	106	
Agnostici	44	37	74	63	118	
Neodređeni	61	38	101	62	162	
Ukupno	272	28	700	72	972	

Prema općim odrednicama u kategorijama religioznih, ateista, agnostika i oni koji se ne mogu ili ne žele svrstati, ispitanici se pretežno protive radu nedjeljom. U tome najviše prednjače religiozni, kojih samo petina podržava rad nedjeljom. Najveća diskrepancija je između grupacije religioznih i ateista: iako se više od polovine ateista protivi radu nedjeljom, taj postotak je kod njih

znatno niži (58%) nego kod religioznih ispitanika (79%). Agnostici su također u većini protiv rada nedjeljom (63%), pritom ih je više nego ateista, ali manje od religioznih te su najslabiji ispitanicima koji se nisu religijski identificirali (62%). Dakle, iako u svim grupacijama prema religijskoj samoidentifikaciji prevladava podrška slobodnoj nedjelji, u tome prednjače religiozni, a udio ateista najmanje podržava slobodnu nedjelju.

Dobivena je statistički značajna povezanost između studentskog stava o radu nedjeljom i učestalosti pohađanja vjerske prakse ($p < 0,01$).

Tablica 7. Stav studenata o radu nedjeljom prema učestalosti vjerske prakse

Učestalost vjerske prakse	Za rad nedjeljom		Protiv rada nedjeljom		Ukupno	Hi-kvadrat
		%		%		
Redoviti	37	13	252	87	289	χ^2 (df=3, N=973)=66,792 p=0,000
Povremeni	35	25	103	75	138	
Rijetki	87	30	202	70	289	
Ne pohađaju	113	44	144	56	257	
Ukupno	272	28	701	72	973	

Neovisno o učestalosti vjerske prakse u vidu tjednog, mjesečnog ili godišnjeg pohađanja vjerskih obreda, ispitanici se većinski protive radu nedjeljom. U odnosu na pojedine kategorije, radu nedjeljom se najviše protive *redoviti* vjernici (87%) kao grupacija koja najmanje jednom tjedno pohađa vjerske obrede, a najmanje oni koji uopće *ne pohađaju* vjerske obrede (56%). Među *povremenima* (75%) koji najmanje jednom mjesečno pohađaju vjerske obrede manje je od *redovitih* koji su protiv radu nedjeljom u odnosu na četvrtinu koji su za. *Rijetki*, koji su nekoliko puta godišnje na vjerskim obredima, također se pretežno protive radu nedjeljom (70%), ali manje od kategorija *redovitih* i *povremenih*. Oni koji nikad *ne pohađaju* vjerske obrede također u većini, ali znatno manje od drugih grupa, ne podržavaju rad nedjeljom. S obzirom na postotak, ta kategorija ispitanika je u svojevrsnoj polarizaciji prihvatanja (44%), odnosno ne prihvatanja (56%) rada nedjeljom.

3.4. Model povjerenja

Nizom t-testova nezavisnih uzoraka dobivena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$) između studentskog stava o radu nedjeljom i povjerenja u pojedine institucije.

Tablica 8. Stav studenata o radu nedjeljom prema povjerenju u institucije

Povjerenje u instituciju	Stav o radu nedjeljom	N	M	SD	t	p
Pravosuđe	Za	272	1,53	0,52	1,004	0,315
	Protiv	700	1,56	0,55		
Sabor RH	Za	272	1,21	0,41	2,594	0,010
	Protiv	701	1,30	0,49		
Dnevni tisak	Za	272	1,63	0,56	1,418	0,156
	Protiv	700	1,57	0,52		
Televizija	Za	272	1,72	0,54	0,634	0,526
	Protiv	701	1,70	0,54		
Internet	Za	272	1,95	0,58	2,055	0,040
	Protiv	699	1,87	0,53		
Policija	Za	272	1,74	0,61	3,720	0,001
	Protiv	700	1,90	0,58		
Sindikati	Za	272	1,51	0,54	2,966	0,003
	Protiv	701	1,63	0,53		
Crkva	Za	272	1,60	0,72	6,048	0,001
	Protiv	701	1,92	0,76		
Obrazovni sustav	Za	272	1,97	0,58	0,814	0,416
	Protiv	701	2,01	0,53		

Detektirana je razlika između studenata koji podržavaju i onih koji se protive radu nedjeljom u odnosu na povjerenje u Sabor RH, internet, policiju, sindikate i Crkvu. Općenito gledajući, veće institucionalno povjerenje imaju studenti koji su protiv rada nedjeljom u odnosu na one koji to podržavaju ($15,45 > 14,86$ $t = 2,823$ $p = 0,005$). Gledajući pak studentsko povjerenje u devet pojedinačnih institucija, statistički značajna razlika pokazana je u pet slučajeva: Sabor RH, Internet, policija, sindikati i Crkva ($p < 0,05$). U pravilu studenti koji

su protiv rada nedjeljom naspram onih koji su za rad nedjeljom iskazuju veće povjerenje u Sabor RH (1,30>1,21); policiju (1,90>1,74); sindikate (1,63>1,51); Crkvu (1,92>1,60). Najveće odstupanje u stavu o radu nedjeljom uočljivo je u kategoriji povjerenja u instituciju Crkve pa se tako više protive radu nedjeljom oni ispitanici s većim povjerenjem u Crkvu nego u ostale institucije. Jedina iznimka je detektirana u slučaju interneta, u koji veće povjerenje imaju studenti koji podržavaju rad nedjeljom nego oni koji se tomu protive (1,95>1,87).

Zaključna rasprava

Tema (ne)radne nedjelje u trgovačkom sektoru u Hrvatskoj predstavlja važno područje javnog diskursa oko kojeg još nije uspostavljen konsenzus. Nekolicina istraživanja prikazanih u teorijskom djelu ovog rada adresirala su nepovoljan učinak nedjeljnog rada na obiteljski i vjernički život, kršenje prava radnika u širem smislu te razvoj kulture potrošnje, koja pogoduje krajnjem individualizmu. Iako sva referirana istraživanja pokazuju većinsko protivljenje građana radu nedjeljom u Hrvatskoj, primijećen je procijep između njihove nominalne i praktične podrške jer se s jedne strane zalažu za slobodnu nedjelju, dok istodobno odlaze nedjeljom u trgovine i potrošačke centre, što radnici na tim mjestima interpretiraju manjkom društvene solidarnosti. S obzirom na uočenu složenost hrvatskog slučaja oko regulacije (ne)radne nedjelje te manjku znanstvenih uvida o stajalištima mladih na temu, u radu su koncipirani heterogeni modeli na primjeru grupacije studenata u Hrvatskoj (N=1094). Iako realizirani uzorak nije reprezentativan pa se ne može poopćiti na populaciju studenata u Hrvatskoj te imajući u vidu vrijeme provedbe istraživanja (2016. godina), ovaj rad donosi nove spoznaje o temi rada nedjeljom na nekoliko analitičkih razina.

Rezultati su u prvom redu ukazali na povezanost testiranih modela kroz većinsko studentsko protivljenje radu nedjeljom, uz određena odstupanja unutar pojedinih modela. Poblizje je kod socioobrazovnog modela potvrđena prva hipoteza s obzirom na ustanovljenu povezanost studentskih prihoda i stava o radu nedjeljom. Drugim riječima, ispitanici s višim приходima pokazali su se sklonijima podržavanju rada nedjeljom od ispitanika s nižim приходima. Također je potvrđena druga hipoteza jer su ispitanici s ocem i majkom višeg stupnja obrazovanja iskazali veću podršku radu nedjeljom od ispitanika s niže obrazovanim roditeljima, što se djelomično potvrdilo kod treće hipoteze, odnosno u slučaju veće podrške radu nedjeljom među ispitanicima s većim приходima majke. Prema tome, veći obrazovni i приходovni rang ide u prilog studentskom podržavanju rada nedjeljom.

Ovo je istraživanje donijelo empirijske potkrijepe indiciranih poveznica potrošačke kulture i konzumerističkog mentaliteta s radom nedjeljom koje nisu bile podrobno istražene. Naime, kod modela potrošnje pretpostavilo se da će hedonistički orijentirani potrošači vrednovati sustav neograničene potrošnje, odnosno liberalno radno vrijeme trgovina koje uključuje rad nedjeljom. To se potvrdilo kod tri od četiriju testiranih hipoteza na način da su ispitanici koji se u kupovini opušaju od svakodnevnih briga, koji odlaze u kupovinu kada imaju loš dan i koji prate trendove u potrošnji više podržali rad nedjeljom od ispitanika koji nisu afirmirali dane tvrdnje. Dobiveni nalazi stoga potvrđuju tezu o bliskosti potrošačkog mentaliteta i rada nedjeljom, što je posebno značkovito za mlade kao generatore širih društvenih trendova.

Testirane hipoteze iz modela religioznosti u cijelosti su prihvaćene: religiozni ispitanici i oni koji redovito pohađaju vjerske prakse (naj)više se protive radu nedjeljom u odnosu na ostale kategorije ispitanika. Najveća diskrepancija zabilježena je kod stava o radu nedjeljom između religioznih studenata i ateista, pri čemu potonji značajno više pristaju uz rad nedjeljom. Pokazalo se da je i institucionalna religijska praksa u vidu učestalosti odlaska na vjerske obrede značajno povezana sa stavom o (ne)radnoj nedjelji. Redoviti vjernici ili ispitanici koji najmanje jednom tjedno pohađaju vjerske obrede više se protive radu nedjeljom od ispitanika koji ne pohađaju vjerske obrede ili to čine rijetko. Kako je uvodno naznačeno, brojne crkvene udruge kontinuirano su aktivne na promicanju važnosti neradne nedjelje u Hrvatskoj, stoga se moglo očekivati da će religiozniji ispitanici biti osvješteniji o tim temama i skloniji protivljenju radu nedjeljom. Ukoliko se model religioznosti potvrdio značajnim filterom studentskih stavova o radu nedjeljom pri čemu se religioznost ispostavila svojevrsnom konzervativnom branom kontinuiranom trendu liberalizacije radnog vremena trgovina u Hrvatskoj.

Model institucionalnog povjerenja zapravo je uputio na povezanost povjerenja u institucije i stava o radu nedjeljom, što se može istaknuti kao značajan doprinos ovog rada jer se druga istraživanja time nisu bavila. Tako se doznalo da se studenti s većim institucionalnim povjerenjem više protive radu nedjeljom od kolega s nižim institucionalnim povjerenjem. Poblježe, oni koji više vjeruju Saboru RH, policiji, sindikatima i Crkvi ujedno se više protive radu nedjeljom od onih s manje povjerenja u navedene institucije. Iako je na primjeru ispitanih studenata evidentan balans između davanja povjerenja državnim i civilnim organima u odnosu na rad nedjeljom, može se naznačiti paradoks koji su detektirali i drugi istraživači: uz sve naglašeniji trend pada povjerenja u institucije u Hrvatskoj, građani i dalje pridaju značajnu odgovor-

nost državi u bavljenju i rješavanju društvenih problema.⁴³ Jedina iznimka u modelu povjerenja dobivena je kod studentskog stava o radu nedjeljom i iskazanog povjerenja u internet. Iako internet nije institucija u klasičnom smislu, predstavlja važan agens demokratskog društva i građanske kulture, posebice u vidu razvoja medijskih sloboda i novih tehnologija, što su važne značajke u odrastanju mladih u suvremenom društvu. Prema rezultatima studenti s većim povjerenjem u internet ujedno više podržavaju rad nedjeljom. Taj nalaz može se povezati s nekim ranijim istraživanjima koja su adresirala selektivna i jednostrana medijska izvještavanja o inicijativama za slobodnu nedjelju u Hrvatskoj. Tako je analiza sadržaja dvaju domaćih dnevnih listova ukazala na negativno medijsko portretiranje inicijativa za slobodnu nedjelju, konkretno dokumenta *Nedjelja radi čovjeka*, pri čemu je istaknutija negativna retorika zabranjivanja, zaoštavanja i kritiziranja nego afirmativni diskurs zaštite, promicanja i unapređivanja prava radnika i čovjeka.⁴⁴ Takve prakse su možebitno oblikovale stajališta ispitanika, posebno imajući u vidu da su mladi i studenti vični medijskim sadržajima, koji u slučaju dnevnih tiskovina imaju i svoja *online* izdanja. Svakako su potrebna dodatna istraživanja i analize kako bi se utvrdila detaljnija pozadina veze između studentskog podržavanja rada nedjeljom i povjerenja u internet.

Zaključno smatramo važnim istaknuti da su obavljene analize detektirale složenost teme rada nedjeljom iz studentske perspektive. Na to je uputila kronologija hrvatskog slučaja jer se rad nedjeljom u trgovinama u Hrvatskoj nastoji zakonski regulirati od 2003. godine. Iz ovog se pak istraživanja razabralo da, usprkos odstupanjima u pojedinim analiziranim modelima, mladi ljudi u procesu akademskog obrazovanja većinski podržavaju slobodnu nedjelju. To je uostalom slučaj i s općom populacijom u hrvatskom društvu, kao što su referirana istraživanja pokazala. Slobodna nedjelja stoga pokazuje ujedinjujući potencijal na razini vrijednosnog konsenzusa jer okuplja različite profile građana i civilnih udruga u hrvatskom društvu. S obzirom na intenzivne društvene rasprave oko obustave rada nedjeljom u trgovačkom sektoru za vrijeme proglašene epidemije bolesti COVID-19 te vladinih najava novoga (četvr-

⁴³ Usp. Krunoslav NIKODEM – Gordan ČRPIĆ, O (ne)održivosti veza između povjerenja i demokracije. Analiza povjerenja u institucije u Hrvatskoj i Europi, 279.

⁴⁴ U jednom od naslova naveden je potpuno netočan navod da Crkva brani nedjeljni rad kafića, koji uopće nisu bili spomenuti u dokumentu *Nedjelja radi čovjeka* o kojem su *Novi list* i *Jutarnji list* izvještavali. Usp. Irena SEVER, Odjek dokumenta *Nedjelja radi čovjeka* u dva hrvatska dnevna lista, u: Gordan ČRPIĆ – Mijo DŽOLAN (ur.), *Slobodna nedjelja: kultura u nestajanju?*, Zagreb, 2014., 147-156; Stjepan BALOBAN, Predgovor, u: Stjepan BALOBAN – Gordan ČRPIĆ (ur.), *Kultura nedjelje i dostojanstvo radnika*, Zagreb, 2005., 9.

toga ciklusa njegove regulacije, ostaje tek vidjeti hoće li se (i ovaj put) ustavno rušiti volja većine.

Summary

ON WORKING ON SUNDAY FROM THE PERSPECTIVE OF STUDENTS IN CROATIA

Ivana BRSTILO LOVRIĆ

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
ivana.brstilo@unicath.hr

Matea ŠKOMRLJ

Catholic University of Croatia
Ilica 242, HR – 10 000 Zagreb
mskomrlj@unicath.hr

This article deals with the issue of working on Sunday in Croatia and presents original empirical data gathered via the method of questionnaire in 2016. Considering the deficit of research on working on Sunday from the perspective of the youth as the bearer of social trends, the object of analysis is this group, i.e., students in Croatia (N=1094). On the basis of four conceptualised models, the set hypotheses were largely confirmed. For instance, the socio-educational model showed that examinees with higher income and more educated parents have a higher tendency to support working on Sunday than those examinees who are in the category of lower income and less educated parents. Three out of four hypotheses set within the model of consumption have been confirmed. According to this model, hedonistic consumers will support working on Sunday more than those who do not follow consumer trends, do not find shopping to be relaxing, and do not go shopping when they had a bad day. All hypotheses set within the model of religiosity have been confirmed. This means that examinees who identify themselves as religious and who regularly attend religious rituals are more likely to oppose working on Sunday than atheists and examinees who do not attend religious rituals. With the exception of the Internet, the model of trust confirmed that examinees with higher institutional trust show larger support for non-working Sunday when it comes to the Parliament, police, unions, and the Church. Despite limitations of the realised non-probabilistic sample, the most fundamental finding of this article is that the majority of those who participated in the questionnaire supports free Sunday, which corresponds with tendencies in the general population. Given the fact that there were

attempts to regulate the issue legally in a number of cycles, the initiative of free Sunday indicates a possible value consensus in the Croatian society.

Keywords: working on Sunday, initiative of free Sunday, shops, youth and students, Croatian society.